

BİR DİL USTASI: REFİK HALİT KARAY
-ÜSLUBUNA DAİR BAZI DİKKATLER-

A Master of Language: Refik Halit Karay
-Some Remarks About His Style-

Mehmet TÖRENEK*

OZ

Türkçenin ustalarından biri olan Refik Halit, ilk yazılarından itibaren sade Türkçesi, tatlı anlatımıyla dikkatleri çekmiş biridir. Üslûp da, temelde anlatılacak şeye uygun dili seçmektir. O, hikâyelerinde çevreyi, olayı ve kahramanı sezdirecek bir dikkatle tasvir etmiş, insanı karakter özelliğine uygun bir anlatımla somutlaştırmıştır. Gazete yazılarını ise bir sohbet havasında, kendinden bir şeyler katarak ilerleyen, konuşmalarla süslenen, hatıralarla zenginleştirilen anlatımlar olarak kaleme almıştır. Bu yazılarda öne çıkan bir başka anlatım özelliği, mizahi yönü ve esprili anlatımıdır. Yine tasvirlerinde renk ve ışık unsurlarını belirgin kılarak sözü daha canlı kıldığı gibi ifadeyi süslemeyi de başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, sa-
natkâr, üslup, mizah.

ABSTRACT

Refik Halit, one of the most crucial authors in Turkish Literature, had become remarkable with his plain language and his fine style. Style means selecting the most suitable language for what is essentially going to be expressed. He describes the environment, the event, and the hero with an attention which makes them understandable, and makes human be embodied with vivid character traits. He writes his newspaper articles in a chat format, as a series of narrations which progress by adding something from himself to them, larding, and being enforced with memories. Another feature of the narration that comes to fore in these articles is humorous sense and witty narration. He succeeds in adorning the expression, and makes the words more vivid by making the elements such as color and light clear.

Key Words: Refik Halit Karay, author, style, humour.

Giriş

Refik Halit gazeteci, hikâyeci, romancı, mizah yazarı, politikacıdır. Gazetecidir, hep gazeteci olarak yaşamış, bu yüzden sürgünler görmüş, fakat yaşadıkları onu yıldırılmamış, aksine bilemiştir. Hikâyecidir, ilk hikâyelerinden itibaren dikkatleri çekmiş, Fecr-i Âti topluluğunun bir üyesi olmuş, hikâyeciliğimizin Anadolu'ya açılmasında öncülük etmiştir. Birinci sürgününden hikâyeleri sayesinde kurtul-

* Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

muş, sonra romana yönelmiştir. Romancıdır, içinden geldiği İstanbul hayatını romanlaştırmakla işe başlamış, sonra aşk ve macera ağırlıklı çok sayıda roman kaleme almıştır.

O, yazı dilini konuşma dili üzerine oturtmuştur. Yetişme döneminde edebiyata hâkim olan Servet-i Fünûn üslubunun aksine, sade bir dille yazmayı, yazabilmeyi kendine ilke edinmiştir. Bunu tek başına yaptığı bir şey değil de, Meşrutiyet neslinin başardığı bir iş olarak ifade eder. Konuşulduğu gibi yazmayı seçen neslin kendi nesilleri olduğunu söyler. “Yazı diline sadece aile arası konuşma lehçesini sokmakla kalmadık, imlâyı da telaffuza uydurduk. Öyle yaptığımız için de bize cahil dediler; ‘bilmediklerinden dolayı lisanı avamlaştırdılar’ itabına uğradık.” der. Bu özelliğini kendisini okutanlara, ama daha çok da “kendi istidat ve merakına” borçlu olduğunu belirtir.¹

Bu konuda kendi nesillerinin dile getirdiği yeni söyleyiş önemlidir. Halide Edib’ten bahsederken onun dilini Edebiyat-ı Cedide’nin dili ile karşılaştırır ve ötekilerin dili süs olarak kullanmalarına karşılık, onun “dili fikrinin hizmetkârı” yaptığını söyler ki, aynı şeyi kendi dili için de söylemek mümkündür. Zaten bu satırların hemen altında, biz dili bulduk iddiasını tekrardan kaçınmaz.²

İlk yazılarından itibaren dili ve anlatımıyla dikkatleri çeken Refik Halit’in üslup sahibi bir yazar oluşunda bu başlayış önemlidir. O, yazışında aynı özelliği devam ettirmiş, zaman içerisinde bu anlatım, kişiliğiyle birleşmiştir. Bunu sağlayan nedir öyleyse? Bu soruya tek bir cevap vermek mümkün değildir. İster istemez farklı etmenleri gözden geçirmek gerekir. Bunların bir kısmı sanatkârın kendisiyle ilgilidir. Yetiştirdiği çevre, eğitim, mizaç, devir bunlar arasındadır. Bu özellikler birbiriyle iç içe geçerek, kaynaşarak, zamanla bir terkibe dönüşür. Sonuçta o yazarın ifade biçimi, anlatım özelliği yani üslubu olur.³

Yahya Kemal, onun Meşrutiyet’ten sonra ortaya atılan edebî nesil içinde kısa zamanda şöhret kazanan biri olduğunu, yazdıklarını merakla okutabildiğini söyledikten sonra, “Türkçeye yeni bir çeşni vermiş, hemen hemen dâimâ neş’eli

¹ *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul, İletişim yay.1990, s.74

² Ruşen Eşref Ünaydın, *Diyorlar ki*, (Haz. Ş. Kutlu), Ankara, Kültür ve Turizm Bak. yay.1985, s.233,234

³ Üsluba tesir eden faktörler için, bak: Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Ankara, Akçağ yay. 1986, s.38-39

ve canlı; görüşte husûsiyet ve yazışta hüner göstermiş bir muharrirdir” der.⁴ İsmail Habib Sevük ise, “Refik Halit’in en büyük kudreti olan güzel bir silahı var: Lisanı. Oynak, aydınlık, pürüzsüz,, sade ve yaşayan bir İstanbul Türkçesi. Bu güzel lisanla mecazın hazinesine girdi.” der.⁵

İlk kalem denemeleri hikâyeler ve gazete yazılarıdır. İlk hikâyelerinden itibaren onu neyi anlatacağını bilen bir hikâyeci olarak görürüz. Örneğin ilk hikâyesi “Ayşe’nin Talii”, hem sadeliği, hem de sıradan, hatta en göze çarpmayan bir kişiyi, çamaşırcı bir kızı, kendi doğal atmosferi içinde insiyakî davranışları ve günahlarıyla hikâye edebilmesi açısından önemlidir. Üslûp da, temelde anlatılacak şeye uygun dili seçebilmek değil midir? Meşrutiyet sonrasında yazmaya başlayan birçok gencin edebiyat-ı cedide dilini taklit ettiği bir devrede o, farklı bir kaynaktan beslenmişçesine yalın, süsten uzak bir anlatımla işe koyulur.

“Ayşe nalınlarını sürükleyerek bahçedeki çamaşırları topladı, fıstanı benek benek çiplak vücuduna yapışıyordu; ocağın ateşini çekti, yağmuru bekledi.

Önce avlunun su birikintisine bir iki damla düştü, sonra gök şiddetle çatladı, incirin yapraklarında bir gürültü koştı, yağmur dökülmeğe başladı. Yağıyor, yağıyor, sonu gelmiyordu. Her taraf ocağın içi gibi kapkara olmuştu. Bir kenarda yanan odunların gittikçe parlayan ışığı kirli sulara altın menevişlerini gezdiriyordu.”⁶

O realist bir hikâyecidir. Türk hikâyesinde Anadolu hikâyeciliğinin ilk örneklerini vermiştir. Bu yönleştire realizmin öncüsü Maupassant’ın etkisi söz konusudur. Haliyle hikâyelerinde kenar çevreyi, Anadolu’yu anlatır. Hikâye kişileri de bu çevrelerden seçilmiş, kendi halinde yaşayan, kendi dünyasını şekillendiren, silik ama o oranda kendisi olan kimselerdir. Onlar, yaşadıkları yerle bütünleşmiş, o yerle anlam kazanan kişilerdir. Bu açıdan ilk plânda çevre öne çıkar.

“ırmağa giden yol, kasabadan kurtulunca, göz alabildiğine uzanan sayısız şeftali bahçeleri arasından geçerdi. Haziran içinde bile taşkın dere ayaklarının çamurlu, ıslak tuttuğu bu gölgeli yerlerde otlar bütün bir yaz mevsimi yeniden yeniye sürer, kızgın güneş, ağaçların tepelerinde meyvaları pişirirken, rutubetli toprakta birbiri arkasına yoncalar fıskırır, çayırlar kabarırdı. Suların serinliği, taze

⁴ *Siyâsî ve Edebî Portreler*, İstanbul, Yahya Kemal Enst. Yay. 1976, s.47

⁵ *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1340/ 1924, s.636

⁶ *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul, İnkılâp ve Aka kitabevleri 1984, s.178

ot kokusu, gölgelik ve bereket içinde bahar, bu bahçelerde tâ kışa kadar uzanıp giderdi.

Her tarafa taşkın bir şeftali kokusunun dolup sindiği durgun sıcak günlerde işsizler takım takım kasabadan inerler, ırmakta yıkandıktan sonra gelip gölgeli çimenlerde yatarlardı. Yüksek dallardaki fazla olgun, ballı şeftaliler saplarından kurtularak dolgun, yumuşak bir sesle yerlere, çimenler içine, yatanların üzerine durmamacasına yavaş yavaş dökülürdü. Toplamakla biter tükenir şey değildi; mahsulün yarısı ağaçlarda kalır, böyle, pişip oldukça teker teker, ağır ağır toprağa düşer, karışır, kaybolurdu.”⁷

O, bu hikâyelerinde çevreyi, olayı ve kahramanı vermek amacıyla kurgulamıştır. “Yani acıklı bir olaya sahne olacak yer, insana hüznün verecek şekilde, tembel memurların çalıştıkları daireler ise uyuşturucu hava sezdirilecek tarzda tasvir edilir.”⁸ Bu tasvirler, ayrıntıya fazla girmeyen, süse kaçmayan ancak doğal konumu yansıtmada başarılı örneklerdir. Haliyle tasvir olayın akışını yönlendirici, karakterlerin ruh durumlarını aydınlatıcıdır. Bu satırlardan da bir zevk, uyusukluk ve eğlence hayatının, tasvir edilen bahçelerle bütünleşen yönünü hissetmek mümkündür.

Yine bu hikâyelerde kişilerin iç dünyaları, fizyolojik özellikleri verilerek sezdirilmeye çalışılmıştır. Bu kişiler kurnaz, aptal, çıkarıcı, zevkine düşkün tiplerdir. Anadolu’da sürgünde bulunduğu yıllarda yazdığı hikâyelerde mekâna olumsuz bakış, insanı aşağılama, hakir görme, beğenmeme özelliği, bağlı olduğu edebî gelenekten beslendiği kadar, yazarın sürgün devresinin karamsar ruh hali ile de ilişkilendirilebilir. O, köy hikâyeleri yazmakla beraber, onlarda mahallî söyleyişlere pek iltifat etmemiştir. Şöyle der: “Kasden baldırıçıplak konuşmasını hazmedemiyorum. Hikâye ve şiirde bir orta sınıf aile konuşması bana daha mûnis geliyor.”⁹

Memleket Hikâyeleri’nde olduğu gibi, *Gurbet Hikâyeleri*’nde de insanı beğenmeyiş ve şaşkırtıcı olaylar içinde o mekâna bağlı, o coğrafyayla bütünleşmiş insanlar bulmak mümkündür.

⁷ *Memleket Hikâyeleri*, s.37

⁸ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Ankara, Akçağ yay. 2004, s.64

⁹ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C.2, İstanbul, Varlık yay. 1981, s.180, (S. Yazıcıoğlu-Ediplerimizle Konuşmalar’dan naklen)

Hikâyeleri yanında onun ilk dikkati çeken yönü gazete yazıdır. Bir sohbet havasında kaleme alınmış, kendinden bir şeyler katarak ilerleyen, konuşmalarla süslenen, hatıralarla zenginleştirilen yazılardır bunlar. Kısa ama eğlendiren, hayata, yaşanılan çevreye ait gözlemlerle beslenen düşünceler; öğretmeyen, uyarmayan, öfkelenmeyen bir dille kaleme alınmışlardır. Refik Halit'i farklı kılan, onu üslup sahibi yapan yönü de burasıdır. Küçük dikkatler, hayata ait çağrışımlar, ilginç benzetmeler vs.

“Evet hiç şüphe yok ki meyvelerle sebzelerin manzara, lezzet ve letafeti hakkında ne söylene azdır.. Fakat bunların pişirilmiş hali olan yemeklerde de başka bir manzara, başka bir lezzet ve başka letafet vardır. Sıcak bir ekmeğin kokusu, ondaki içe işleyen iştihaya verici rayiha hangi meyvede bulunur ve o kırmış kabuğundaki ve o yumuşak beyazındaki güzelliğe hangi sebze de tesadüf olunur?”¹⁰

Bu yazıların bir kısmı hatıra üzerine kurulu ifadelerle başlar:

“Küçükken fena huylarımdan birisi de mektepten kaçmaktı. Sekiz yaşından on sekiz yaşına kadar, yani mektebe devama mecbur kaldığım bu on uzun sene zarfında kaçmak fırsatını hiçbir zaman kaçırmadım.”¹¹

O, yazılarında kendini gizlemez. Gördükleri, yaşadıkları, hatırladıkları, iç dünyasıyla okurun önünde, onun yanı başındadır. Bu anlatım özelliği yazılarına bir samimiyet katmakta, onları okurla bütünleştirmektedir. Üslupta samimiyet, okurla duygu yakınlığı oluşturmada başta gelen özelliktir.

“On beş gündür, fırtınaların önüne düşmüş bir kuru yaprak gibi, bazen baş sersemletici bir süratle koşarak, bazen bir köşeye tıklıp kalarak, sonra yine savrulup sağa, sola başvurarak iradesiz, İstanbul sokaklarında dolaşıyordum. Uzun bir çileden yeni çıkmış bir derviş gibiydim; hayatın lezzetini unutmuş, yarı uhrevî, içime gömülü, öyle geziyordum; baktığım yeri değil hep gönlümdekileri görerek, bugünün tahassüslerini değil, hep dünkü matemimin acısını duyarak etrafımdakilere bağımsız ve yanımdakilere uzak öyle yaşıyordum. Yüreğim paslıydı,

¹⁰ *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul, İnkılap ve Aka kitabevleri 1967, s.34

¹¹ *Ago Paşa'nın Hatıratı*, s.122

duygularım işlemiyordu; gözlerimin isi arasından bana görünen dünya hep bir renkte, bir şekilde.”¹²

Ay Peşinde kitabında yer alan “Kendime Dair” yazısında ise, diline, anlatım özelliğine dair birçok ipucu bulmak mümkündür. Çünkü o, ilk yazılarından itibaren sade Türkçesi, tatlı anlatımıyla dikkatleri çekmeye başlamış biridir. Şöyle anlatır kendini:

“Ben ki her nesneye, her keyfiyete dair ulu orta yazdım, eşyaya bile dil verdim, hayvanatı bile söyledim, karilerimi avuttum, gönlümü eğlendirdim, yaşıma nisbeten çok maceralar geçirdim, yaşıma nazaran çok işler gördüm, medhü senaya da, zemmü itaba da, takdire de, tehdide de lâkayt, dünyaya omuz silktim, alayına baktım, keyfime gittim, niçin, bir defa da kendime dair yazmıyayım, kendimden bizzat bahsetmiyeyim, kendi kendimi tasvir etmiyeyim, icap ediyorsa neden biraz da kendime gülmiyeyim, kendimle eğlenmiyeyim, bu cesareti, bu istisnayı göstermiyeyim? Evet, niçin bunu yapmıyayım? Neden kendimi yazmıyayım?”¹³

O, yazılarına çoğunlukla kendisiyle başlar. Bu giriş, ilk plânda yazıya ilginçlik kazandırır, okurda merak uyandırır. Nihayetinde okuduğu gazetedir. Haliyle yazarın kendisi de bu girişle sanki haberlerden biri olur:

“Bir aydır, mangal altında yorgunluk çıkarıcı bezgin ve kanmış bir kedi gibi, ben de..”¹⁴

“Bu günlerde, neden bilmem hatırıma hep eski günler geliyor..”¹⁵

“Vapurların yan kamaralarında oturmaktan daima çekinirim...”¹⁶

“Bana bir korkaklık, ürkeklik gelmiş, eskiden olduğu gibi dükkânların kapısını şöyle, cesaretli bir itişle açıp içeriye giremiyorum..”¹⁷

¹² *Guguklu Saat*, İstanbul, Semih Lütü kitabevi 1940, s.142

¹³ *Ay Peşinde*, İstanbul, Semih Lütü kitabevi, (t.yok), s.79

¹⁴ *Ago Paşa'nın Hatıratı*, s.48

¹⁵ *Ay Peşinde*, s.99

¹⁶ *Kirpinin Dedikleri*, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1336/1920, s.105

¹⁷ *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, İstanbul, Semih Lütü kitabevi, t. yok, s.21

Bu türden yazıların bir kısmında Anadolu izlenimleri geniş yer tutar. O, gözlemlediği, yaşadığı birçok olayı, günün meseleleri ile ilişkilendirerek anlatmayı sever.

“Hâlâ tadı damağımda kalan yolculuklardan biri de budur: Anadolu’da henüz otomobil işlemediği bir zamanda, umumî harp içinde alelacele Çorumdan Ankara’ya gidip yine dönmek lâzım gelmişti. Hareket için kararlaştırdığım gün büyük yağmurlar başladı ve fasılasız üç gün yağdı...”¹⁸

Bazı yazılarını ise ya karşılıklı konuşma üzerine kurar yahut da yazının içinde diyaloglara yer verir. Bu ifade biçimi, ilgi uyandırması yanında, nükteye, hicve daha elverişlidir. Başkasını alaya almak, bir yanlışlığı başkası üzerinden sürdürmek, birilerini eleştirmek bu şekilde daha bir anlamlıdır. Çoğunlukla yürümeyen işlerden, yolsuzluklardan, laf kalabalığından, tembellikten, sloganlaştırılmış kavramlardan yakınan yazılardır bunlar. Komşusu, arkadaşı, derdini söyleyecek birini arayanlar, dostlardır bunlar. Böylece bir şekilde başkalarını konuşturmak suretiyle hem toplumun nabzını tutmuş, hem de hicvi başka birinin diliyle aktarmış olur.:

“Kapıdan girer girmez aralıkta, arkadaşımı, oğluna nasihat vermekle meşgul buldum. Çocuğun ağzından fena bir lakırdı mı çıkmıştı, yoksa gazetede okuduğu bir kelimeyi tekrar mı etmişti, nedir, babası diyordu ki:

-Bir daha duymıyayım öyle bir söz; ayıp, ayıp sana yakışır mı? Meb’us musun sen!

Nihayet arkadaşım beni fark etti: ‘Aman, dedi, hazır gelmişken çocuğa dört beş nasihat ver, çoktandır öyle azdı, öyle haylazlaştı ki... Hem nedir efendim, bu politika hastalığı? Beşiktekinden tut ta tabuttakine kadar siyasetle meşgul. Neredeyse çocuklar analarının kucaklarında ‘Meme! Meme!’ diye ağlayacaklarına ‘Fırka, fırka’ diye feryat edecekler; akşam babalarını görünce ‘Kabine düştü mü?’ diye soracaklar; oyun, eğlence yerine donanma ianesi toplayacaklar!..”¹⁹

Bazısında sembolik nesnelere kullanarak hicvi onun üzerinden yapar. Kiptalarına ad olan “Guguklu Saat” yazısı, “Ago Paşa’nın Hatıratı” yazısı bunlardandır. Ago paşa bir papağandır. Farklı devirler görmüş, farklı konaklarda yaşa-

¹⁸ *Ay Peşinde*, s.16

¹⁹ *Kirpinin Dedikleri*, s.56-57

mıştır. Ona her devirde bazı sloganlar öğretilmiş, o da onu sık sık tekrar etmiş, sahipleri bununla ya ödüllendirilmiş veya öfkelerini yatıştırmışlardır.

“Ago Paşayı üçüncü ziyaretim pek hüznü oldu. Biçare mahlûk mazinin tatlı hatıralarını bana kaydettirmek için tafsilât ve teferruatıyla yâda başlayalı derdinden büsbütün çökmüş, ufak bir akbabaya dönmüştü.

Beni görür görmez içinde sezilen matem ve hicranı yüreklere işleyen gamlı bir sesle: (...)

Eski günleri ağlaya sızlaya, hasret ve hicranla nasıl hatırlamayayım? (...) Bakıyorum şimdi her yeni (yaşasın) memleketin birkaç vilayetine, birkaç milyon ahalisine oluyor. Fakat derdini kime anlatırsın? Ben ahvalin fenalığını şu papağan aklımla kafesimin ardından görüyordum da sizler gezip tozmakta hür olduğunuz halde insan zekâsiyle bir adım ilerisini seçemiyor, sezemiyordunuz. Artık memlekette ne şam fıstığı, ne Arabistan fıstığı kalmıştı; ayçiçeği tohumu bile nadirattandı. İnsanlar ekmek diye süpürge tohumu, saman, toprak yerken benim fıstık istemekliğim münasebetsiz olmaz mıydı?”²⁰

Bu yazılarda hiciv örneği olabilecekler çok fazla değildir. Kitaplarına aldıklarında gördüklerimiz bunlardır. Aşırı bir yergi, karalama yahut hakaret niteliği pek görülmez. Zaten kendisi de mizahın vurmak, dövmek işini yapan bir süpürge sopası olmadığını, onun toz almaya yarar nazik, ince bir fırça olduğunu söyler. Ona göre “mizahın kusurlusu çekilemez”. Sonra o, her aklın, her zekânın dokuyacağı bir kumaş değildir. “Mizah gülünç olmak değil, gülünç olanı görmek ve onu zarifane anlatmaktır.”²¹

O, daha ziyade günün olayları üzerinden bunu yaparken, göndermeler, bazı olayları hatırlatmalarda bulunur. Bunlar, olayların gidişinden hoşnut olmayan, beklediklerini bulamayan bir ruhun tepkisel öfkeleridir diyebiliriz. Aşırı bir komikliğe yer verilmediği gibi, yerin dibine batırıcı bir alay da söz konusu değildir. Bir iğneleme, devam eden işleyişten yakınma, başkalarında özellikle yönetimde söz sahibi olanlarda görülen ters yahut çıkarıcı politikadan yakınmadır. Buna ister muhalif bir mizaç, yahut kolay beğenmeyen bir ruh hali diyelim. Var olanı bununla izah etmek, üslubun teşekkülünde mizacın üstlendiği rolü göz ardı etme-

²⁰ *Ago Paşanın Hatıratı*, s.13, 16-17

²¹ *Ay Peşinde*, s.150-152

me bakımından önemlidir. Örneğin “İşrete, İkbale Dair” yazısında düşüncelerini, eleştirilerini bir paralellikle ortaya kor:

“İkisinin de zevki, sarhoşluğu ve ayıklığı vardır; onun için birbirlerine benzerler. Zaten ikisi de insanı değiştirir, olduğu gibi bırakmaz; huyuna göre büsbütün deli eder, yahut daha aptal eder, saçma söyler, falso yaptırır, çam devirtir.

İkisinin de başlangıcı hoştur, adetâ hüsnüniyetledir. İnsan rakı masasının başına ‘eğlenelim!’, ikbal masasının başına ‘iş görelim!’ diye oturur ve ekseriya eğlence öğürtü, iş gürültü ile biter, zehir olur!(.....)

İçkinin de, ikbalin de tadına kanılmaz, lezzetine doyum olmaz. Göbeklerinde âdeta zekâdan bir şûle yanan billûr hokkaları, bin cana kıymış cellât gibi emre muti kalemleri, fildişi bıçağı ve kehribar saplı kalemtraşıyla bütün bu parıl parıl, narin ve nazende edevatıyla ikbal masası göze fer, kalbe kuvvet, dimağa cilâ verir. Ya kalemi ele alıp şöyle, vakar ve temkin ile hokkaya banarak bir ‘mucibince’ çekiş, parlaktır.

Diğer masa da öyledir a...”²²

Onun belki en keskin hiciv sayılabilecek yazısı, ittihatçıların yurt dışına kaçışından sonra yazdığı o meşhur “Efendiler Nereye?” yazısıdır. Yazının üslup açısından dikkat çekici bir diğer yönü, ses ve ifade tekrarlarıdır.

“Ziyafet bitti, fakat ağzımızı silmeden, elinizi yıkamadan, bir de acı kahvemizi içmeden efendiler nereye?”

Yaz başlangıcında sırtı karnına yapışmış, sarı, sıska, cansız birtakım tahtakuruları çıkar, iğne gibi vücudumuza batarlar, derimizi haşlarlar, kanımızı emerler, sonra sabaha karşı etli canlı, iriyarı şuraya buraya kaçarlar.. Galiba şafak attı, güneş doğuyor; tahtakuruları nereye? (.....)

Vurdular, kırdılar, yaktılar, yıktılar, astılar, kestiler, kastılar, kavurdular; nihayet leşimizi meydanlara sererek yılan gibi kaçtılar; memlekete düşmanları sokarak üstümüzden aştılar..

Eli sopalı, beli palalı, gözü kanlı paşalar damdan dama nereye?”²³

²² *Ago Paşanın Hatıratı*, s.39,41

²³ *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, s.57

Onda var olan bu hiciv tarafını kendisi belirgin bir şeye dayandırmamakta ise de, mizacı ile ilgili söyledikleri bize ışık tutabilir. Örneğin kendisinde intizama düşkünlüğün var olduğunu şöyle ifade eder:

“Bayram münasebeti ile gittiğimiz evlerde çarpık asılmış bir çerçeve, eğri konmuş bir masa, fena istif edilmiş bir şeker tabağı gördüğünüz zaman acaba sizde de bir ıslah ve tasnif merakı, daha Türkçesi, bu bozuk şeyleri düzeltmek arzusu hâsıl olur mu? Bende olur.. Hem bu merak ve arzu hayli kuvvetlidir de.”²⁴

Bu karakter özelliğinin yanı sıra, Nasrettin Hoca'nın fıkralarını, ona ait olmayanları bilecek kadar tetkik ettiğini söyler bir yazısında. Yine annesinden Türk mizahına ait örnekler dinleyerek büyüdüğünü kendisi söylemiştir.²⁵

Nihat Sami Banarlı'nın ifadesiyle onun “türkçesi”nin güzellik yolunda son mertebesine ulaştığı, en zevkli edebî yazılar, bu toprakların belki en güzel verimi olan *Bir İçim Su*'da toplanan nesirlerdir.”²⁶

“Sıcak günleri, ter kokan insanlarla, insan kokan şehirlerden uzakta geçirmek için yaylada, meşe ve çamlar arasında kuytu bir yamaca çadır kurmuşum.(.....)

Çamların kulağında ikide bir, bir ağızdan fısıldadıkları gizli derdin ne olduğunu anlamıyor, meşe yapraklarının ara sıra, hep birden düştükleri nazlı telâşın sebebini bulamıyordum. Burada rüzgâr zaman zaman, durup durup esiyor ve esdikçe yeşil ağaçlar dervişçe fısıltılara başlıyor, narin yapraklar âşikane çarpıntılara tutuluyordu.”²⁷

Bunlar tabiatın büyüleyici manzaralarının coşkun bir ruhta uyandırdığı akislerdir. Bu yazılar daha çok farklı yörelerde gördüğü güzelliklerin izlenimleri olarak da adlandırılabilir. Onda tabii olana, tabiata karşı bir hayranlık söz konusudur. Renklere dikkat eder, sesleri dinler, lezzetleri hissettirir. Benzetmeler bu anlatımda ifadeyi güzelleştiren, alışılmadık yönlerine dikkat çeken özelliktedir. Anlatım biçimi olarak da deneme tarzındadır:

“İşte Antakya!

²⁴ Aktaş, a.g.e., s.55

²⁵ Aktaş, a.g.e., s.387

²⁶ *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Milli Eğitim basımevi 1979, Fas.16, s.1207

²⁷ *Bir İçim Su*, İstanbul, Semih Lütfi kitabevi 1939, s.13

Benim gördüğüm ve sevdiğim Antakya budur: Yeşil bir ova kenarında, sırtını rahat bir dağa vermiş, ayaklarını coşkun bir nehre uzatmış, bacalarının du-manını tüttürerek çınar gölgesinde dinlenen, keyif getiren hoş, münzevi belde!

Meyva, çiçek, su beldesi...

Orada meyvalar çiçek kokuyor, çiçekler meyva lezzetinde duruyor; sular ise hem çiçek kokulu, hem yemiş gibi şekerli; hem rayiha, hem lezzet. Hatta havasında bir meyan balı çeşnisi, gökünde hafif bir menekşe şurubu rengi, pınarlarında yaz yağmurdan sonraki toprak kokusu vardır. Şimdi kökleri bol, serin dereler içinde ve dalları ılık, şefkatli ışıklar altında gelişen 'Defne'nin erikleri kıvamını bulmuştur.

Arı sesleri coşkun kelebeklerin raksına tatlı, derin bir musiki gibi yardım eder; yamaçlarında gagaları mercandan, gözleri kızıl sürmeli, gerdanları kadife fiyongalı keklıklar, kıra çıkarılmış bir tabur mektebli kız gibi seken, cıvıldaayan şen, şirin yavrularını gezdirir; derelerinde vücutları yosundan yapılmış gibi taze yeşil, gözleri potadan henüz dökülmüş gibi parlak altın, karınları hallâç yayından kopup fırlamış pamuklar gibi beyaz, genç, derdsiz kurbağalar nilüfer yapraklarından narin kayıklarında, uykudadırlar. Şimdi çağlayanlar üstüne Mayıs güneşi elemsemadan köprüler atmış, köpükten köşkler kurmuş, yosun sedirlere ışıktan gümüş hamayiller örmüştür."²⁸

Bir yazısında da çiçeklerden bahsederken insan eliyle terbiye edilmiş, değiştirilmiş çiçekleri sevmediğini yahut bazı çiçeklerin çok kullanılmasından dolayı bir bıkkınlık geldiğini söyleyerek, asıl güzel çiçeklerin meyve ağaçlarının çiçekleri olduğunu ifade eder. "Bundan dolayıdır ki, meyva ağaçlarıyla kır çiçeklerinin kokularını, bilhassa yonca ve çayır kokusunu deyme lüks bahçe çiçeklerinkine üstün bulurum."²⁹

Romanlarına gelince, Refik Halit'in yazılarında ve hikâyelerinde belirttiğimiz bazı üslup özellikleri onlar için de geçerlidir. Yazılarında kendine sık sık yer veren yazar, ilk romanından itibaren geçmiş, eski İstanbul yaşantısını romanlarına taşır. Geçmiş onun için zengin malzeme deposudur. Hem zevk hayatı olarak, hem de şehir olarak önemlidir. O, İstanbul'da doğup büyümüş, konak ve köşk hayatının bütün ayrıntılarını yaşamış yahut gözlemlemiştir. *Üç Nesil Üç Hayat*

²⁸ *Bir İçim Su*, s.22

²⁹ *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, s.154

kitabı da bu anlamda önemlidir. Kitapta toplanan yazılar onun eski hayatı dili, zevkleri, yaşam biçimi olarak ne kadar tanıdığını göstermektedir. Sonra o, birçok şeyi geçmişte aramayı seven biridir. Gençlik geçmişte kalmış, maceralar geçmişte kalmış, zengin hayat sahneleri geçmişte kalmıştır.

Ayrıca romanlarının birçoğu diyaloglar bakımından zengindir. Yazılarında zaman zaman gördüğümüz bu özellik, romanlarında anlatımı sürdürmede büyük bir işleve sahiptir. Kişiler konuşarak tanışır, anlaşır, gezer, öğrenir, hatırlar. Sonra bu anlatım, çoğunlukla kadın karakterlerle olur. Kadını tanıma bakımından olduğu kadar, onun sohbetinde bulunma, hayatı onunla birlikte sürdürme yönüyle dikkat çekicidir. Yazarın kendisi de kadınlar meclisinden hoşlanmaktadır. Eşi onun bu özelliğine özellikle dikkat çeker ve içinde kadın bulunan meclislerden hoşlandığını söyler. Devamla, "Muhataplarının zeki ve entelektüel olması şarttır. Kadın bulunmayan toplantılar kendisini çok sıkır. Ve mümkün olduğu kadar böyle toplantılarda bulunmamaya gayret eder. Ama daima kadınlığı empoze eden kadınlardan da nefret eder. Kadın natürel olacak."³⁰

Kadınları tanıtırken genelde renk ve ışık unsurlarını kullanır. Hatta bu genç kızlar ağızlarıyla koku, gözleriyle ışık, vücutlarıyla renkler aksettirirler:

"Nermin, küçüğü, henüz kızarmış, mısır püskülü gibi çiğ renkli açık saçları ile, kansız çehresi ile, sarı gözleri, narin boyu ve duru beyaz teniyle öyle uçucu öyle yarı mevcut bir mahlûk ki insan ne ile, nasıl, niçin yaşadığını birden anlamıyor, merakla, şaşkınlıkla yüzüne dik dik bakmağa mecbur oluyor; Çin kağıdından, kumaştan yapılmış, renk ve müşabehet verilememiş bir bebek."³¹

Yezidin Kızı'nın Zeli'si de benzer özelliktedir.

"Gülüyor ve dişlerinin sedeflerinde yine renkli buğular koşuyor. Çilek pembeliğinde, aydınlık, ferah bir ağız. Öyle farzediyorum ki bu ağız kapandığı zaman bile içinden aydınlıktır, yine ferahdır, dişlerinde yine elemsemaların yıkanmış, nemli renkleri dolaşmaktadır ve rengini aldığı meyvenin kokusu, tadı, yeni sıkılmış şerbeti saklıdır."³²

Onların isimleri de renklidir, ışıklıdır, natürelidir. Binnur, Somnur, Nurper, Nilgün, Güldal, Lâle, Yonca, Nihal, Peryal vb.

³⁰ Sermet Sami Uysal, *Eşlerine Göre Ediplerimiz*, İstanbul, L&M yay. 2004, s.54

³¹ *İstanbulun Bir Yüzü*, İstanbul, İnkılâp ve Aka kitabevleri, (t. yok), s.130

³² *Yezidin Kızı*, İstanbul, Semih Lütü kitabevi 1939, s.23-24

Hatta tabiatın farklı görünümlerini anlatırken de alttan alta bir kadın duyarlığı, bir kadın güzelliği resmetmeye çalışır. Yine *Yezidin Kızı* romanından alacağımız bir örnekte, denizi kadınsı özelliklerle tasvir etmektedir.

“Çölle denizde huyları uyuşmamış iki ahabab, yahut, yıldız barışıklığı hasıl olmamış karı koca hali var. Çöl denize küsmüş, başını almış, buralara gelmiş, somurtmuş yatıyor. Serablar, belki de ara sıra zihninden geçen hatıraların akisleridir, suyla olan aşkının rüyaları!

Niçin uyuşamamışlar?

Denizin işi gücü tuvalet, titizlik, cilve, kriz, şımarıklık! Mercanlar onun, inciler onun... Nehirleri o içer, rüzgârlarla o alt üst olur! Billûr bacaklarının arası yosunlu ve mikroplu bir engindir. Balıklar bile nedir? Mikroskopsuz seyredilen hüveynat değil mi? Deniz, neyi yutmaz? Süprüntü veya çiçek, hepsini... Deniz, mütemadiyen değişen, didişen, dikleyen, deliren, sonra birden, dermansız düşөгüne düşen bir huysuz güzellik, bir fikirsiz dişiliktir.

Güneş batarken, deniz onu bir allık kutusu gibi önünde açar, sürünür, boyanır. Ay, sanki aynasını tutar, deniz ona bakarak telli pullu suvare elbiselerini giyer./ Rüzgârlar cildinde erkek elleri gibi dolaşır, bu temaslarla isterik vücudu ara vermeden fıkrıdar. Göğsünde sonsuz bir şehvet helecanı kabarıp inmektedir. Ağuşuna her atılana sarılır, çeker, derinliğine gömmek derecesinde hırs, kanmazlık gösterir.

Deniz böyle bir kadındır.”³³

Romanlarının bir kısmı yurt dışında geçer. Yazarın sürgün olarak yaşadığı Suriye, Lübnan çevresi birçok romanına mekân olduğu gibi, *Nilgün* romanında bu çevreyi uzak şarka kadar genişletir. Dolayısıyla o çevrelerle ilgili yer adları, bazı mahallî söyleyişler, isimler romanlara girer.

Kısacası Refik Halit’in dili sade, samimi ve tabiidir. Aile içinde konuşulan dilden beslenen bu özellik, gözlemler ve zengin hayat tecrübesiyle birleştirilerek, ortaya kıvrak, akıcı, yer yer alaycı bir söyleyişi çıkarmıştır. Bunlar da üslup sahibi bir yazar için önemli niteliklerdir. Üslubu belirleyen etmenler çeşitli ve karmaşıktır. Onların her biri üzerinde durmak, bir dilde var olan her şeyi mercek altına

³³ *Yezidin Kızı*, s.49-50

almak, daha tutarlı, belgeli bir değerlendirmeye götürür, ancak söylenecekleri çok da fazla değiştirmez.

KAYNAKÇA

Aktaş, Şerif- *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Ankara, Akçağ yay. 1986

Aktaş, Şerif- *Refik Halit Karay*, Ankara, Akçağ yay. 2004

Banarlı, Nihat Sami- *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi 1979

Beyatlı, Yahya Kemal- *Siyâsî ve Edebî Portreler*, İstanbul, Yahya Kemal Enst. Yay. 1976

Karay, Refik Halit- *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul, İnkılâp ve Aka kitabeveleri 1967

Karay, Refik Halit- *Ay Peşinde*, İstanbul, Semih Lütfi kitabevi, (t.yok), (ilaveli ikinci basılış)

Karay, Refik Halit- *Bir İçim Su*, İstanbul, Semih Lütfi kitabevi 1939

Karay, Refik Halit- *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul, İletişim yay.1990

Karay, Refik Halit- *Guguklu Saat*, İstanbul, Semih Lütfi kitabevi 1940

Karay, Refik Halit- *İstanbulun Bir Yüzü*, İstanbul, İnkılâp ve Aka kitabeveleri, (t.yok)

Karay, Refik Halit- *Kirpinin Dedikleri*, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1336/1920

Karay, Refik Halit- *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul, İnkılâp ve Aka kitabeveleri 1984

Karay, Refik Halit- *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, İstanbul, Semih Lütfi kitabevi, (t. Yok), (ikinci basılış)

Karay, Refik Halit- *Yezid'in Kızı*, İstanbul, Semih Lütfi kitabevi 1939

[Solok], Kudret Cevdet- *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C.2, İstanbul, Varlık yay. 1981

[Sevük], İsmail Habib- *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1340/ 1924

Uysal, Sermet Sami- *Eşlerine Göre Ediplerimiz*, İstanbul, L&M yay. 2004

Ünaydın, Ruşen Eşref- *Diyorlar ki*, (Haz. Ş. Kutlu), Ankara, Kültür ve Turizm Bak. yay.1985